

Şehrin Nafizası

YeniGün GAZETESİ'NİN
ÜCRETSİZ KÜLTÜR-SANAT İLAVESİDİR

CİLT: 8 • SAYI: 5

HAZIRLAYANLAR: SADIK GÖKCE - ANUŞ GÖKCE

21 OCAK 2026 ÇARŞAMBA

TÜRKLERDE AİLE YAPISI

CELÂL NURİ İLERİ'NİN HAYATINDAN KESİTLER

Giriş

Celâl Nuri hakkına kaynaklara pek çok bilgi bulunabilir. Hayatını onlardan kısaca öğrenebiliriz. Biz birkaç hatırlatmayla yetineceğiz. Çünkü kendisinin naklettiklerini daha önemli görüyoruz.

Celâl Nuri, 1882'de doğmuştur. Yüksek kültürlü bir ailenin oğludur. Babası, Osmanlı âyan meclisinde üye olan Kandiyeli Nuri Bey'dir.

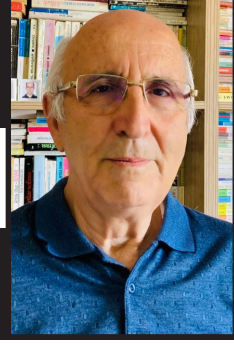
Annesinin babası en son Rodos'ta vali olan Preveze fatihleri ahfadından Abidin Paşa'dır. Paşa, Mevlâna Celâleddin'in **Mesnevi**'si üzerine bir şerh yazmıştır. Vali ve münşi Sırrı Paşa da Celâl Nuri'nin amcası olmaktadır.

Babasının görev yeri gereği taşra mekteplerinde ilk tahsilini görmüş, daha sonra Galatasaray Sultanî'sine girmiş, 1902'de Hukuk'u bitirmiş, ardından Hariciye Nezaretinde bir memuriyet almıştır. Daha gençliğinde yazıya meraklı olan Celal Nuri, Meşrutiyet'le birlikte avukatlık yapmış, başarılı olmasına rağmen bu mesleği bırakmış, **Jön Türk** adlı bir Fransızca gazete çıkarmıştır. Sonradan buradan ayrılarak **İkdam**'a geçmiştir. **Atı** adlı bir gazete çıkarmıştır. Bunun yerine İleri gazetesini kurmuştur. Son Osmanlı meclisinde Gelibolu'dan milletvekili olan Celal Nuri, mütarekede Malta'ya götürülmüştür. Oradan kurtulunca Büyük Millet Meclisine katılmış, birinci, ikinci, üçüncü devreler sonuna kadar milletvekili kalmıştır.

Bir ara **Yılmaz** gazetesinin başmuharriri idi. Daha sonra **Haber Akşam Postası**'nda da yazmaya koyulmuştur. Suphi Nuri İleri ve Sedat Nuri İleri kardeşleridir. 1938 Teşrinisani başında vefat eden yazar, Rumelihisarı'ndaki aile kabristanına gömülmüştür.¹

Bu yazı dizisinde² kendisinin naklettikleri

MUSTAFA ÖZCAN

bizim için önemlidir. Olayları yazarın kendi ağzından dinlemek, onları nasıl yorumladığına bakmak, ilginç olabilir. Biz bu yazımızda yaşadıklarını aktarmak kendisine ve ailesine ilişkin bilgileri nakletmek istiyoruz. Gelecek yazımızda da Celâl Nuri'nin yaşadığı döneme ait görüş ve tespitlerini aktarmaya çalışacağız.

Bir Çocukluk Anısı

Celâl Nuri pek küçüktür. Babası ise Gelibolu'da mutasarrıftır. Gelibolu'da Halil Ulvi Efendi adında Fransızca bilen, bir aralık da Marsilya'ya kaçmış, sonradan hükümet vasıtasıyla da geri döndürülmüş birisi vardır. Herkes ona "Mösyö Halil Efendi" der. Şiirle de uğraşmış, genç yaşta vefat etmiştir.

İşte bu Halil Efendi, birtakım arkadaşlarıyla Gelibolu'da bir Ramazan gecesi içki içmiş, abuk sabuk sözler söylemiştir. Bu olay Gelibolu'yu karıştırmaya yetmiştir. Herkesin ağzına düşmüş, Ramazan günü içki içmesini toplumun her kesimi şiddetle kınamıştır. Celâl Nuri'nin babası da buna çok kızmış, azarlamış, müftü, hâkim, Gelibolu'nun önde gelen kişilerinden birkaçı, Mösyö Halil'i "fena halde haşlamış, tövbeye zorlamıştır. Mösyö Halil'le insanlar selamı sabahı kesmiştir. Bu olay, yazara göre "Namık Kemal'in vefat ettiği seneye" rastlamıştır.

Aslında babası Mösyö Halil'i himaye eder, hatta sever. Babası başka bir sancağa verilir. Mösyö Halil de memleketini terk ve onu takip etmekle kendisini unutturur.

1 "Muharrir Celâl Nuri'ye de Kaybettik", **Kurun**, Sayı: 7478,3 Teşrinisani 1938, s.1

2 "Osmanlı Devleti Ölüken" **Vakit**, Sayı:5363: 13 Kânunuevvel 1932, s. .4. - Sayı: 54759 Nisan i 1933, s.4

İÇİNDEKİLER

• CELÂL NURİ İLERİ'NİN HAYATINDAN KESİTLER
MUSTAFA ÖZCAN

• TÜRKLERDE AİLE YAPISI
ANUŞ GÖKCE

• ÖFKE TUZAĞI
PROF. DR. FİRDEVŞ GÜNEŞ

Bir İftar Sofrası

Yazar, Ramazan ayında iftar sofralarına da katılmıştır. O zamanın âdeti üzere Ramazan'da herkes büyüklere iftara gider. İki üç yüz misafir gelse de geri döndürülmez. Hepsi ağırlanır. Celâl Nuri de Sadrazam Halil Rifat Paşa'nın iftarına gitmiştir. Tahminine göre davetlilerin birkaç misli iftarıcı gelmiş; uşaklar, kâtipler, aşçılar şaşmıştır. Gelenler gitmez, beklerler. Yemekler yetmez. Sonunda iş yumurta, zeytin ikramına kadar varır. Bir başka sefer de saraya, başkâtibin daire-sine iftara gider. Oradaki yiyecekleri, katılanları sayar; hahambaşının hiç yemeğini, Rum patriğinin de bulunuşunu tasvir eder. Hahambaşının bu tavrı, padişahın nimetine katılmış olmak ve âdet yerini bulsun diyerdir. Söylediğine göre, hahambaşı turfa yemediğini nakleder.

Unvan ve Nişan Bolluğu

Celâl Nuri'nin hayata hoşlandığı şeylerden birisi eski eşya satın almaktır: Kitap, gazete, madalya, mangır, resim, seccade, kandil ve fener, evrak, vesaire. Bunun için ara sıra, Bedesten, Bitpazarını, Yüksek Kaldırım'ı gezer. Bir gün Bedesten'de eline şık bir kilise şamdanı geçer. Bunun bir eşini daha almak istediğini sorar. Bedestenci Celâl Nuri'yi alıp dışarda bir viran handaki unutulmuş depoya götürür. Burada her türlü eski eşya bulunur. En çok da beşinci rütbeden, birinciye kadar nişanlar... Osmanîler, mecidîler, şefkatler... Bu nişanların verilisini, giderek yaygın hale gelişini, hatta önemini kaybedişini örneklerle anlatan Celal Nuri, bunların yanında birçok vezir, balâ, ulâ vesaire beratı da olduğunu görür. Bunlardan yirmi kadarını seçen Celâl Nuri'ye, Bedestenci, onları bedava verir. Fener aldığı için "Benim hediyem olsun" der. Celâl Nuri, Frenklerin de nişana gayetle meraklı olduğunu söylemektedir. Bazıları bunu bildiklerinden Baba Tahir'in başkanlığında bir nişan imalathanesi kurmuşlardır. Bu nişanları imal etmekle kalmamışlar, yurtdışına da ihraç etmişlerdir. Olayın nasıl ticarete dö-küldüğünü hikâye eden Celal Sahir, **Malumat** gazetesi sahibinin bütün kumpanyaları ile birlikte mahkûm edildiğini bildirmekte, hapse atıldığını, 10 Temmuz'un sarhoşluğunu müteakip salverildiğini belirtmektedir. O yıllarda Celâl Nuri, Hukuk tahsilini henüz tamamlamıştır. Hukuklulara meccanen müdafaa edilmek üzere birkaç canı verilir. Ona da bir canı verilmiştir. Onu sorgulamak için sık sık hapishaneye gider. Baba Tahir'i o zaman hapishanenin avlusunda bir aşçı, bir

yukarı dolaşırken görmüş, kendisinden sigara istemiş, daha sonra oturmuş konuşmuşlardır. Baba Tahir kendisini şöyle tanıtmıştır: "Benim gibi bir adam... Balâ ricalinden... Bütün nişanları haiz... Birkaç gazete sahibi... Sadık bir bende-i şehriyari... Talihi bir adam... Padişah beni nasıl kıydı?"

Bir adliye nazırına kurban gittik... Bu oldu mu? Padişahım beni sonuna kadar himaye etmeliydi..."

Böyle düşünen Baba Tahir'e Celâl Nuri, "senin hatan pek büyük, bilmez misin ki rütbe, nişan, madalya vermek hukuku padişaha aittir. Para basmak gibi." diyerek yanlışını yüzüne vurur, hatta "inha ediyor ve nişan çıkartıyordun." deyince Baba Tahir hüngür hüngür ağlamaya başlar ve konuşmasını şöyle sürdürür:

"... Ben makamları, efendimizi uzun boylu taciz etmek istemedim. Ufak bir kusurum oldu. Şevketli efendimiz beni affetmeli idi. Çünkü ben ona çok hizmet ettim. Benim maruzatım üzerine on beşten ziyade Jön Türk, Akkâ'ya ve Rodos'a nefyedildi; hem bihakkın. Ben, Babiâli caddesinden her geçen efendi, memlekette telefon olmadığı halde yarım saat sonra efendimize bildirirdim. Ama nasıl? Orasını söylemem. Esrar-dır; yalnız ben bilirim. Sonra nişan ticareti de meşrudur. Yağ, pirinç, sabun, kahve ticaretleri gibi."

Baba Tahir, yabancılar da nişan satışını anlattığı bu konuşmasında adliye nazırının o mel'un darbesine uğramasaydım, lâyihamı çoktan hünkâra kabul ettirmiş olacaktım" demiş ve iddiasını sürdürerek konuşmasını şöyle bitmiştir:

"Padişah benim dirayetimi, sadakatimi anlamağa başlamıştı. Lakin çekemediler. Adliye nazır bunağını alet ettiler. Altüst oldum. Şu hapishane köşesinde pinekleyen Tahir, pâk ve tahir bir siyastir... Ah!.." (**Vakit**, 15 Kânunuevvel 1932, s.4)

Yazar anılarının bir başka yerinde de Baba Tahir'den bahsetmektedir. Onun **Malumat**, **Gündelik Malumat**, **Gündelik Fransızca Servet**, **İrtika**, **Musaver Fen ve Edeb**, **Arapça Elmalumat** gibi yayın organları çıkardığını belirtir. Celâl Nuri'ye göre bütün bu matbuattan maksat, padişahın gözüne girmek ve bazı kişilerden şantaj yoluyla para koparmaktır. Söz gelişi dönemin bir zengininden, -hükümetin nezdinde hıtrlı olan bu zattan- takır takır vergi almıştır. Bunun hikâyesini bir tefrika boyunca nakletmiştir. (30 Kânunuevvel 1932)

Türk Asıllı Olmayan İnsanlara Dair

Celâl İleri, eski zamanlardan bahsetmediğini, tarih kitaplarından çıkardığı bilgiyi paylaşmadığını, bizzat gördüklerini naklettiğini söyler. Ecnebi tabiiyetinden olmak bir insanın Osmanlı ricalinden, Osmanlı paşalarından olmasına mâni değildir. Buna şu iki örneği verir: Bir aralık İstanbul'un tanınmış dâhiliye doktoru Saadetlü Zambako Paşa, Rum milletinden, Fransız vatandaşlarından, Osmanlı paşalarındandır. Padişahın mütercimlerinden Sabuncuzade Luigi Bey; Arap milletinden, Hristiyan Smezhebinden, İtalyan tebaasından, Osmanlı ricalinden ve devlet memurlarındandır. "Geçenlerde ölen Kont Ostrorğ'u layıkıyla tanırdım" deyip başka bir örneğe geçer. Celal Nuri'ye göre, "Bu, öteki örneklerden çok daha kanışık sıfatlara haizdir." demektedir. Biz uzatmamak için yazmıyoruz.

Ancak aynı yazısında, Paris'e devlete istikraz için İngiltere'den gelen bir büyük bankerle, bizim iki nazırımızı buluşturan bu gibi insanlar olduğunu belirtmektedir. Orada gördüklerini de nakleden Celâl Nuri, maksadının, yabancıların Türklerde ihtiram görmesini anlatmak olduğunu bildirmekte, kont hazretleri gibi, Osmanlı memurlarından ve makam sahibi olmuş, fakat her nasılsa Osmanlı bile olmamış insanların bulunduğunu ifade etmektedir.

Eski Zihniyetin Örnekleri

Celâl Nuri, eski zihniyetli insanlara da yer verdiği yazılarının birinde şöyle diyor:

"Geçenlerde tam 95 yaşında eski büyüklerden birine gitmiştim. Sıhhati yerinde, mükemmelen yiye içiyor. Günde yirmi dakika yürür. Yalnız dört hastalığı var. Onlar da bu yaşta tabii. Bazen çok güzel fikirler ileriye sürüyor; fakat beşte bir sözlerinde mantık kalmıyor. Bu da tabii...

Bu ihtiyar zamandan şikâyet etti. Bilhassa torunlarının açık saçıklığından davacı. Kızları koca karı olmuş. Onlardan bahsi yok. Asıl mesele torun hanımlar. Bunların biri hiçbir meslek bulamamış da müstantik olmuş. İhtiyar gülüyor. Bizimkinin canilerin arasında yeri ne? Zavallı adam kızının mahkemelerde suçlarını isticvap etmesini asla aklına sığdıramıyor." (2 Kânunusani 1933)

Saraya bile hileli değerli eşya satan kuyumcu Utufetlü Bohoraki'yi tanıtır. Onun geçmişinden, sarayla ilişkilerinden bahseder ve herkesi dolandıran insanlardan olduğunu ifade eder. Celal Nuri, İtalya'da seyahat ederken Bahoraki'nin oğluna rastlar. Oğlu, babası

hakkında Celâl Nuri'ye şunları söyler:

"Merhum peder gerçekten iş için yaratılmıştı. Kabiliyeti büyüktü. Henüz çocukken istidadı belli olmuş. On altı yaşında var, yok. Çarşı içinde bir kuyumcunun çırağı imiş. Her gün efendilerden evvel dükkâna gelir, dükkânı süpürür ve bekler. Bir sabah, henüz ustası gelmeden bir ihtiyar kadın dükkâna gelir.

-Oğlum, hani ustan?

-Hanımefendi biraz gecikecek. Bir emrini varsa o gelmeden ben de yaparım. Bir emriniz varsa o gelmeden ben de yaparım.

-Acelem var oğlum. Paraya muhtacım. Şu yüzüğü sattıracağım.

-Şimdi hanımefendi... Beş dakikada para elinizdedir. Bir kahve?

... Bizim merhum peder bakar ki taş güzel, kadın da cahil. El çabukluğu ile taşı çıkarır, yerine daha kötüsünü koyar. Ve kadına bedelinin yarısı kadar bir para verir. Kadın memnun, çıkarken bizim ihtiyara:

-Allah senden razı olsun, oğlum. Beni sıkıntıdan kurtardın. Şu mecidiye de benim sana hediyem olsun; der.

Gördünüz mü bizim köpek oğlu köpek peder efendi. Kendisinin, evet, o yaşta bile kabiliyeti anlaşılmıştı." Celâl Nuri, şu hükmü verir: "Bohoraki Efendi, yirmi küsur sene sarayı dolandırmış ve boğmuştur."

Yazar, Avrupa'nın kuzey ülkelerine bir seyahat yapar. Dönüşünde Kopenhag'da yaşadığı bir olayı anlatır:

Danimarka devletinin başkentine akşam üzere varmıştır. İsmi bilmediği bir otele yerleşir. Meğer bu memleketin bir âdeti vardır. Otele her gelenin ismi ertesi sabah gazeteler geçmektedir. Onunki de gazetelerde şöyle yansıtılmıştır:

"Türk muharrirlerinden ve hukukçularından mösyö Celâl Nuri bazı tetkiklerde bulunmak için gelmiş ve filan otele inmiştir..."

Celal Nuri daha uyanmadan bir sürü muhbir ve fotoğrafçı etrafını sarar. Sordukları abuk sabuk sorulara aynı kıymette cevaplar verir. Öğlen gazetelerinde resimleri mülâkatları çıkar. O gün Kopenhag'da şöhret bulur. Muharrirler otel kapılarında sıralanırlar ve kendilerince bin bir gece memleketlerinden biri olan Türkiye'den "acayip ve garayip" havadisler isterler. Derken, pürüzsüz Türkçe konuşan birisinin telefon ettiği haber verilir: "Mirim efendim hazretleri... Hoş geldiniz. Sefa geldiniz. Ne zaman teşrif buyruldu? Ne vakit nezdi âlinize gelirim kabul buyurulmak şerefi âlisini ihraz ederim."

İsmi söylemez. "Bendeniz bir hemşeriniz" demekle yetinir. Çok geçmeden tanışır. Evine yemeğe götürür Celâl Nuri'yi... Ama o hâlâ ismini söylememiştir. Arabayla otele dönerken "Efendi, senin adın ne, kimsin, ne ticareti ile meşgulsün? Çabuk söyle, sabrım tükendi".

İşi anlar. Padişaha jurnaller gider. Sefirler ve kâtipler namaz kılmıyor, neredeyse dinden çıkacaklar diye... Padişah bunun üzerine derhal sefarethanelere ve başlıca konsolosluklara birer imam gönderilmesini Şeyhülislam Efendiye irade eder. Şartı da şudur: Şık ve alafranga imamlar gönderilmeyecek. İşte Celal Nuri'nin tanıdığı bu sefarete gönderilenlerden birisidir. Ama anlaşılıyor ki, oranın ortamına çok çabuk uyum sağlamıştır. Celal Nuri, "hocalarda alafranga olmaya istidat büyüktür. Benim hikâyem 1912'de geçiyor." diye yazısını bitiriyor.

Âyan Meclisi Üyelerine Dair

Osmanlı'daki Âyan meclisinden bahseder. Meclis üyelerinin büyük bir kısmı yaşlıdır. Burada söz konusu olan Damat Ferit'in âyanları değildir.

Celâl Nuri, âyan değildir. Lakin ilk gününden son gününe kadar babası âyandı. Babası âyan, kendisi ise mebusdur. Bir aralık aynı araba ile daireye gitmişler, kapıdan ayrılmışlardır. O meclisin âyanlar tarafına, kendisi mebuslar tarafına girmiştir. İşte bunun için hemen hemen bütün âyanları tanıma fırsatı bulmuştur. O sırada baba oğul âyan ve mebus bir Celal Nuri ve babası, bir de merhum Rifat Beyle daha sonra Anadolu Ajansı müdürlüğü görevinde bulunan Muvaffak Beydir. 1908-1919 senesine kadar süren Osmanlı âyanından birtakım çizgiler yansıtır. Ona göre Müslüman âyanlar hep efendiden insanlardır. Son derece terbiyeli zatlardır. Nezaket ve teşfiri, yolu yordamı en iyi bilen kişilerdir. Yazar onların konuşmalarından, karar alışlarından, tartışmalarından örnekler verir ve Ermeni, Yahudi, Rum asıllı âyan üyelerinden de bahsetmektedir. Âyan meclisindeki görüşmelerde bazılarının hallerini tasvir etmektedir. Sözel, sadrazam veya bir nazır söz söyledikten sonra, reis:

-Söz isteyen kimse var mı?

-Ne haddimize, efendim!.. " denir. (18 Kânunuevvel 1932, s.4)

Birkaç tespit ve hatırası

Büyükada'da bir kahvede tanıştığı bir paşadan (emekli doktor mirilivasıdır. Hatıralarını dinlerken, onun, Celâl Nuri'nin babasıyla İskodra'da bulunduğunu söyler. Paşanın

ağzından toplumda görülen değişiklikleri nakleder. Ayrıca babasıyla İskodra'da çok zor günler geçirdiklerini ifade eder. Paşa gayet deryadıl bir insandır. Eski Osmanlı ülkelerini hep gezmiş, Bağdat ile Yemen, Basra ile Garp Trablus'u, Musul ile İskodra... Bunları hep bilmektedir. Celâl Nuri'ye memuriyet hayatından menkıbeler anlatan Paşa'nın gözlem ve tespitleri son derece ibret vericidir. (16 Kânunuevvel 1932, s.4)

Celal Nuri, son Osmanlı meclisine Gelibolu'dan milletvekili seçilmiştir. Mecliste encümen seçimleri olur. Celal Nuri'yi hariciye encümenine aza seçerler ve encümenin ilk toplantısında da o heyetin kâtipliğine getirilir. Bu encümen, vükela odasında toplanır. Hatta orada encümene ait evrak dolabının anahtarını da ona vermişlerdir. Bu vükela odası, öbürlerine nazaran daha güzel, daha itina ile döşenmiştir. Duvarlarındaki levhalara bakar. Bunlara ilişkin yorumlarda bulunur. (25 Kânunuevvel 1932, s.4)

Millî Mücadelenin ortasındadır. Celâl Nuri ve arkadaşları İnebolu'dan Ankara'ya giderken Kastamonu'da iki gün kalırlar. Bu sırada Darülmülâfe medresesini de ziyaret ederler. Burası ona göre şöyle böyle bir müessesedir. Müderrisler odasında masanın üzerinde bir küre durmaktadır. Efendi, küreyi dikkatlice temaşa ettiğini görünce, "Efendim, der, biz arzın küreviyetini tasdik ederiz." Bu sözü hoca efendinin gururla söylediğini gören, yazısının devamında Celal Nuri, Osmanlı'daki ilim üzerine görüşlerini dile getirir ve bu konuda çok geri kaldığımız kanaatine varır. Ayrıca çocukluğunda Avrupa ırfanına az çok sahip olan Müslüman vatandaşların, pek o kadar ciddi telakki olunmadığını ileri sürmektedir. (10 kânunusani 1933),

Celâl Nuri'ye çocukluğunda her gün Arapça ve Farsça okuturlar. Arapça hocası meşhur Hacı Zihni Efendi, Farsî üstadı da muallim Feyzi Efendidir. Bu iki dili öğrenenlerin en ileri gelenlerindendir. Ama kendi ifadesine göre iyi Arapça ve Farsî bilmemektedir. Böyle yüksek öğretmenlerden ders aldığı halde bu iki dili iyi öğrenememiştir. Farsî de "yayanım", "Arabî"de de ondan daha çok yayanım" demektir. Hafız olmadığına çok memnundur. Ama Ali Haydar Efendi'nin sekiz bin sayfalık mecelle şerhini hemen hemen ezber bilmektedir.

Yine bir gün Yemen'den gelen Şeyh Mehmet bin Mehmet Es San'âvî Efendi'yi sonradan Şeyhülislam olan Çelebi zade Erzurumlu Hüseyin Efendi'ye götürür. Bu meşhur âlim,

Yemenli Şeyh ile konuşamaz. Daireden çıkınca Şeyh Mehmet Efendi, Celâl Nuri'ye sorar: "Meşhur din âlimi dediğin zat bu mu? Bu hoca Arapçayı konuşmıyor bile!"

Celâl Nuri'ye bir gün postadan bir Mısır gazetesi çıkar. İçinde kendisinden bahseden yazılar vardır. Vakti yoktur. Kimseye okutamaz. Nihayet vapurda karşılaştığı ulemadan bir zatın yanına gider. İşi kendisine anlatır. 40 yıldan fazla medreselerde, mekteplerde Arapça okutmuş biridir. Gazeteyi eline verir. Okuyamadığını görür. Sebebinin sorar: "Azizim" dedi. "Biz üstattan gazete okumadık." Ona şu cevabı verir:

"Kızacağım geldi. Meselâ ben İngilizce okudum. Üstadım bana bugün çıkan bir kitabı yahut Times gazetesinin bugünkü nüshasını, elbette, otuz sene evvel okutmamıştı. Fakat ben bu dakikada bu eseri ve bu gazeteyi okuyabiliyorum. Neden bu muallim efendi (her) Arapça kitabı okuyamasın?"

Celâl Nuri, eğitim- öğretim; dil öğrenme, medreselerin durumu, toplumca neden geri kaldığımız hususunda çok kafa yormuş bir insandır.

Aile Çevresinden bir kesit

Celâl Nuri İleri'nin büyük babası, daire si pek geniş, kalabalığı çok, israfı çok, masrafı ziyade bir zattır. Mahdum, kerimeler, gelin, damatlar, torunlar, torunlar ve bunların teferuatı yaşamlar, arabalar, hayvanlar, hatta bir adet inek, senede iki defa Rodos'tan Sakız veyahut Midilli'ye göç edilir.

Böyle bir ailenin muktedir bir vekilharcı vardır: O da İsmail Ağa'dır. Hesapları görür, pazarlıkları yapar. Okuması azdır. İki defteri vardır. Her hesabı için iki defter tutar. Bir sureti kendisinde, ötekisi de efendisindedir bu defterlerin... Hesap yaparken de çok son derece titizdir.

Günün birinde bazılarının teşvikiyle, Ağa'lıktan, Efendi'liğe terfi etmesi için dilekçe yazar. Celâl İleri'nin büyük babası kabul eder. Yine o günlerde daireye İdris Efendi namında birisi gelmiştir. Genç bir efendidir. Bıyıkları dikkati çeker. (palabıyktır). Ağzı laf yapar. Konuşurken ağızından birtakım istilahlar dökülür. Askeri mektepte okumuştur. İdris Efendi'nin babası, Celâl Nuri'nin büyükbabasına vakiyle hizmet etmiştir. Bu yüzden ailece korunur.

İdris Efendi, belirtildiğine göre okumaya düşkündür. Hürriyetperverdir. Bir sandık dolusu kitabı bulunmaktadır. İçinde Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit, Mizancı Murat gibi ediplerin eserlerine rastlanır.

İdris Efendi anlar anlamaz bu ciltleri okur. Celâl İleri'nin dedesine, bir gün şiir saydığı tekerlemeleri okur. O da kendisine iki meci diye aylık bağlar. Fakat İdris Efendi'nin gözü yükseklerdedir. Bir süre sonra yine Celâl Nuri'nin büyük babasının huzuruna çıkar. Maksadını şöyle açıklar:

"İsmail Efendi doğru bir adamdır. Zimmetine 40 para geçirmez. Lakin efendi olmakla birlikte pek cahildir. Size layık bir vekilharç değildir. Bir gün çekmece siinden bir adet defteri hüsnüniyetle çaldım, inceledim, aman ne hatalar etmiş. Bakınız İsmail Ağa (lahm)a, (küşt)a utanmadan (et) diyor, (erz) e (pirinç) diyor. İsmail Efendi'ye göre (dakik) (un)dur.

Yine (revgan) kelimesini bile bilmiyor; (revganı sade), (revganı zit) diyeceğine hâşâ huzurdan (sade yağ), (zeytin yağı) deyip geçiyor. (Nanı azizi), (hübzi)ü bile bilmiyor da ona hâşâ, sümme hâşâ (ekmek) diyor. İsmail Ağa, (mai leziz)den de anlamıyor. Mai leziz ona göre (su)dur. Ne kaba! Bunu köylü de bilir, kocakarı da. (Maydanoz) yazıyor, oysa bu "midentivaz"dır. Bunun da imlasını bilmiyor. Onca halip (süt)tür. (Halip) kelimesini bile okuyamıyor. Dolayısıyla değil efendi olması, ağa kalması bile yanlıştır. Oysa kendisi Namık Kemal'in ağdalı bir dille yazılmış olan "Devri İstilâ"sını bir kelime atlamadan okuyabilir. İsmail Efendi "nanı aziz"i bilmeyebilir. "hübzi şair"i den (arpa kmeği) anlamaz. Ama namuslu adamdır, kimse ona hırsız diyemez. Neticede İsmail Efendi, yerine İdris Efendi'ye tavsiye eder. Kendisi de Furnos adasındaki hazine-i hassa çiftliğine kâhya tayin edilir. İdris de Celâl Nuri'nin babasının vekilharcı olur. Ama hesapları karıştırır, yedi altının altından kalkamaz, daha ilk haftasında vekilharçlıktan çıkarılır, kumsaldaki mahalle mektebine "asaleten bev vâp ve vekâleten hoca" tayin edilir. Bir hafta sonra öğrencilerden bir kısmını ilâhi okumak için Celâl Nuri'lere getirir. Ama çocuklar telaffuzu bile unutmuşlardır, Türkçeyi Kur'an-ı Kerim tecvidi ile okumaktadırlar. İdris Efendi böbürlenir, sarık sarmak arzusunda olduğunu söyler. Mahalleli onu âlim, fazıl insan diye görmektedir.

Yıllar sonra (30 yıl sonra) İdris Efendi, Celâl Nuri'yi ziyarete gelir. Henüz ihtiyar değildir, palabıyıkları yoktur, gitmiştir. Üstü başı temiz ama fakirdir. Celâl Nuri, Namık Kemal'in **Vatan yahut Silistre**'sini oku der. "Beyim, modası geçti" cevabını alır. "Büyük pedere yazdığın erzak pusulasını oku" der, "Bunun

da modası geçti, gülünç olurum" der. İdris Efendi! "Habname-i Veysi" güzel bir eserdir. Onu ezber bilir misin? deyince "Hayhay be-yim" der ve Veysi'nin o ağdalı dille yazmış olduğu eseri, ezberden okur. Kısaca İdris Efendi de dönemine, zamanına uymuş ve kendisine yeni bir dil edinmiştir. (19 Kânunusani 1933, s.4)

Bir Efendi Adam...

Celâl Nuri bir de bize Recaizade Mahmut Ekrem'i tanıtır. Geçmişin asil tiplerindendir. Recaizade Ekrem Bey, müstesna bir insandır. Tam anlamıyla zarif, ince bir kişidir. Güzel bir adamdır. Ruhu kaba, fikri karışık, vicdanı çapraşık kişilerden değildir. Celâl Nuri, onun için "efendiden bir adam" demekte ve cümlesini de ağır söyler, ağır yürütür, çok düşünürdü" şeklinde tamamlamaktadır. Kısaca Recaizade efendiden adamın bir örneğidir. Onun gözünde Recaizade tam bir İstanbullu tiptir. Telaffuzu düzgün, Arapçası, Farsçası, Fransızcası yerindedir. Yemesini, içmesini, eğlenmesini bilen, her hususta hayatını yükseltmiş bir kişidir. Evi muntazamdır. Kütüphanesi tamamdır. Şair, artist, piyanist ve son derece insancıldır.

Bir ara Şûra-yı Devlet azası olmuş, bâlâ rütbesini taşımıştır. İttihat ve Terakki devrinde evkaf nezaretine, maarif nezaretine getirilmiş, âyan olmuştur. Celâl İleri'ye göre de kendisini siyaset ve fırka gürültülerinin üstünde konumlandırmıştır.

Şiirlerinin pek çoğu, bugün için kıymetlerinden kaybetmişlerdir. Ama **Talim-i Edebiyat**'ı ise yol gösteren, uzağı gören bir insanın eseridir. Bizde acıklı edebiyatın örneklerini Abdülhak Hamit'le, Recaizade Ekrem meydana getirmiştir. Celâl Nuri, onun eserlerini eleştirmek için bu makaleyi yazmamış olduğunu belirtmekte, aksine şeklen, fikren, hissen tam bir centilmen olan şairi ileri yaşlarda tanıdığını ve gerçekten iyi tanıdığını ifade etmektedir. Memlekette o ayarda o mizaçta, o nezahatte, en azından birkaç tane daha olsaydı, ırfan hayatımız çok daha fazla zenginleşecekti, demektedir.

Celâl İleri, Ekrem Bey'in Bomonti mahallesinde yaptırdığı eve gidip gelir. Evini, oradaki kütüphanesini, odasını, odasının içindeki kendisini hatırlar. Günün modalarından, dedikodularından uzakta, yüksekte yaşadığını görür. Eşini de tanır. Son defa onu Ölümünden önce, son defa Büyükada'da ziyaret etmiştir. Kendisini çok geçkin, bir hayli rahatsız görmüştür. Birkaç saat konuşmuşlardır. Ekrem Bey nasıl efendiden bir adamsa, eş

de tam ve pürüzsüz bir hanımefendidir. Ekrem Bey'e eş olacak derecede okumuş, bilgili, zeki, tenkitleri yerinde bir insandır. Genelde sözünü esirgemez biridir. Ömrünün son ve önemli bir kısmını Büyükada'da, köşkte geçirmiştir... Her yıl Prens Abbas Hilmi ile Prens Hatice'nin misafiri olur, kışı Mısır'da geçirir. Celâl Nuri, onun için "Evet, Ekrem Bey'in haremî cerbezeli bir hanımefendi" demektedir.

Son olarak Ekrem Bey'le ilgili şu anısını nakledelim:

Ekrem Bey sessiz, gürültüsü, vücuduyla, eserleriyle, açtığı yolla bugünkü milleti yetiştirenlerden biridir. "Cauchemar "unvanlı bir roman yazmıştım. Fransızca olan bu çocukluk eserimin 300 küsur sayfasını kendisine dinlettim. Ara sıra susuyordum. Ben dinlerken o bana ağır ağır mütalaalarını söylüyor, tashih edilecek noktaları gösteriyordu. Emin olunuz, yirmi bu kadar sene evvel bile, bugün dahi kıymetini muhafaza edecek mütalaalar serdediyordu." (18 Kânunusani 1933, s.4)

Yalı Komşusu Sait Halim Paşa'ya Dair

Celal Nuri, Sait Halim Paşa'dan bahsetmek hakkını kendinde fazlasıyla görmektedir. Çünkü Paşa, on seneden fazla onun yalı komşusudur. İki seneye yakın müddetle de Malta'da sürgünlük arkadaşıdır.

Sait Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunudur. Babası Halim Paşadır. Halim Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın hakiki oğlu olduğu halde Mısır Valiliği (Hidivliği) etmemiştir. Sait Halim Paşa, gerçek bir Mısır prensidir. Celâl Nuri'ye göre Arapça bilmemektedir. Öz dili Türkçedir. Türkçeyi de Emirgan, Boğaziçi ağzıyla konuşur.

Bu Mısır prensi ve Osmanlı devletinin sadrazamı, Mısırlılardan hoşlanmaz. Mısır hıdivi, Abbas Hilmi Paşa'dan nefret eder. Elinde olsa bütün hidiv ailesini Sudan'a süreceğini söyler. Ufak tefek bir adamdır. Son derece sempattir. Gelgelelim asil, kibar ve aşırı muhafazadır. Ama kendisi için muhafaza değildir. Ramazan'da Mısır'dan Yeniköy'e hafızlar getirir, İstanbul'daki güzel sesli müezzinleri davet eder, iftarlar verir, teravihler kıldırır. Hem alaturka hem de alafranga diye nitelendirilebilecek tavrılar sergiler. Celâl Nuri İleri, onun bu iki yönlü özelliklerini gösteren örnekler vermektedir.

Osmanlı devletinin Şûra-yı Devlet reisi, hariciye nazırı, sadrazamı olan Sait Halim Paşa için Celal Nuri İleri, nikbin adamdır, demektedir. Her işi kolayına getirmeye çalıştığını

söyler. Hatta bu nikbinliğin kendisinde verem gibi hastalık halinde olduğunu bildirir. Hanımı öldüğünde bile bu nikbinliğini yitirmemiş denilse yeridir. Eşinin vefatında ve vefatın hemen öncesinde ziyarete gitmiş olan Celâl Nuri, Paşa'nın son derece metin bir insan olduğunu bildirir. Roma'da bir Ermeni kurşunuyla şehit edilen Paşa (6 Aralık 1921), bolluk ve konfor içinde yaşamaya alışkın olmasına rağmen Malta'da sürgünde iken de asla şikâyet etmemiş, sıkılmamış, ürkmemiş, korkmamıştır. Her zamanki nikbinliğini (iyimserliğini) korur. Eskisi gibi milletin geleceğinden emindir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın muzafferiyetini hapisanede okudukça "Ben demez miydim? diye yanındakilere kuvvet verir. Celal Nuri, Paşa ile ilgili iki hususu da yazısında düzeltmektedir. İlki, Malta'da Sait Halim Paşa'nın düşmanlara iltica ettiği yolundaki haberler asılsızdır, yalandır. İkincisi de Sait Paşa merhumun (Mehmet) imzasıyla bazı risaleler bastırdığını, bunların muharrirliğini Celâl Nuri'ye atfettiklerini söylenmektedir. Celâl Nuri, bunların da kesinlikle doğru olmadığını, yazılmasında, düzeltilmesinde, tercümesinde asla bulunmadığını bildirir. Risalelerin Fran-

sızca muharriri bizzat Sait Halim Paşa'nın olduğunu söyler. Türkçeye kimin tarafından çevrildiğini bilmemektedir.

Sonuç

Celâl Nuri İleri'nin anlattıkları elbette bu kadar değildir. Özellikle Osmanlı devletinin son yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk on beş yılında yaşananlara tanıklık etmiş bir insandır. Dolayısıyla birçok olayın ya içinde ya da yakınındadır. Bunları onun kaleminden dinlemek son derece yararlı olacaktır. Bilhassa toplum hayatımızı yakından ilgilendiren değişimler, inkılaplar, bazen Avrupa hayatına yapılan göndermeler, hatta mukayeseler onun iki medeniyeti de iyi bilmesinden kaynaklanmadır. Bu durum, bu yazıları daha da ilgi çekici bir hale getirmektedir.

Öte yanda Celâl Nuri, 30 yılı bulan gazetecilik hayatı göz ardı edilemez. Hemen her konuda yazarak, memleketin kültürüne katkıda bulunmuştur. Uzun yıllar damar sertleşmesinden rahatsız olan Celâl Nuri, Şişli'deki Osmanbey Şair Nigâr sokağında bulunan Feri-diye apartmanındaki dairesinde; muntazam, zengin bir kütüphanenin koynunda vefat etmiştir. Geniş malumatıyla Ahmet Midhat Efendi'yi hatırlattığı ileri sürülmüştür³.

3 "Muharrir Celâl Nuri'yi de Kaybettik", **Kurun**, Sayı:7478-1578, 3 Teşrinisani 1938, s.1/10

MESNEVÎ'NİN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

بنده يك مرد روشن دل شوی به كه بر فرق سر شاهان روی

Gönlü aydın birine kul olmak padişahların
başına taş olmaktan daha iyidir.

(Hz. Mevlânâ)

UZAK DUR

Padişahın sağı solu belli olmaz, uzak dur,
Şahın değil, fakir-fukaranın gönlünde taht kur.

(Ahmet Sevgi)

TÜRKLERDE AİLE YAPISI

Türklerde aile çok önemlidir. Tamamen sevgi ve hoşgörü, eşitlik ve adalet duygusu üzerine kurulan aile yapısı çok sağlam olmuş; bu münasebetle toplum için özgür düşünceli, mert, adil insanlar ve yöneticiler, sağlıklı bireyler yetişmiştir.

Temel kavramlar: Aile nedir? Aile çeşitleri, Türk toplumunda görülen aile türleri.

Aile Nedir?

Aile toplumu oluşturan en küçük birimdir. Anne, baba ve çocuklardan oluşur. Çocukları olmasa da karı ile kocanın birlikteliği yine aile sistemi içinde değerlendirilir.

Dede Korkut hikâyelerinde Dirse Han ile Hanımı Barla Hatun'un uzun bir süre çocukları olmamıştı.

Aile Çeşitleri

Günümüzde aile türleri, geniş aile, çekirdek aile, ataerkil aile, anaerkil aile, tek ebeveynli aile, alt aile, eşcinsel aile, evlat edinme ailesi, çok eşli aile gibi türleri vardır. Geniş aile; anne baba, çocuklar, amca, dayı, hala, teyze, nine gibi çekirdek ailenin dışında kalan fertlerden oluşur. Çekirdek aile, anne baba ve çocuklardan oluşur.

Türklerde aile yapısı sağlam temellere dayanmaktadır. Evlilikte temel kaide karşılıklı anlayış, saygı, sevgi, güven ve sadakat duygularıdır. Bu duygularla kurulan aileler ne kadar güçlü olursa toplum da o kadar huzurlu olur.

Eski Türklerde Aile yapısı

Eski Türklerde aile demokratik olmakla birlikte ata erkil bir yapıya sahipti. Evin reisi baba idi. Eşine danışmadan tek başına karar veremezdi.

Eski Türklerde aile "geniş aile" şeklinde görünmekte ise de aslında küçük aile tipine kurulu olması akla daha uygun gelmektedir. Çünkü Türk ailesi; aile reisinin adeta mülkü sayılan aile efradı üzerinde kesin söz hakkına sahip eski Yunan'da "genose" ve Roma'da görülen "gens" geniş ailelerden çok farklı olduğu gibi, Slavlardaki aile büyüğünün bütün aile halkına köleleri gibi hükmettiği, kolektif mülkiyete dayalı tipik geniş aile olan "zadruga" ya da benzemez. Bu tip ailelerde evlatlar özel mülkiyet ve söz hakkından mahrumdur. Gelişmiş çoban ailesinde ise ortaklık yalnız otlaklar ve hayvan sürülerinde görülür.

Türkçede görülen **evlenme** ve **ev kurma** kelimeleri adından da anlaşılacağı üzere evlenen

ANUŞ GÖKCE

erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (aile) kurmasını ifade eder. Genellikle dıştan evlenmenin esas olduğu ve sulta (baskı) ile değil, velâyet (dost, yardımcı) esasına dayalı bulunan baba hukukunun geçerli olduğu Türk ailesinde evlenen oğullar, hisselerini alıp baba ocağından ayrılırlar. Baba evi ise en küçük oğula kalır. (1) (Kafesoğlu, s.228 vd.)

Esasen dağınık çobanlık hayatı geniş aile statüsüne uygun değildi. Onlar belirli bir toprak üzerinde kümelenip bir arada oturamazlardı. Böylece küçük aile düzeninde yaşayan eski Türklerde aile fertleri daha özgür idiler. Eski Türk toplumunda kadın çok itibarlı idi.

Ziya Gökalp, Çınaraltı dergisinde yayınlanan "Türk Ailesi" adlı makalesinde Türk ailesinin diğer toplumlarda görülen aile yapısından daha özgür, daha demokratik bir yapıda olduğunu ileri sürüyor. Göktürkler, Selçuklular, Gazneliler ve diğer Türk devletleri ve beyliklerinde görülen uygulamalar bize Ziya Gökalp'in düşüncelerini doğrulamaktadır.

Ziya Gökalp, aile türlerini Maderi aile, Asabevi aile, Pederi aile diye üçe ayırmaktadır.

Maderi ailede çocuk anne tarafına nispet edilir. Babanın aile içinde hiçbir mevkii yoktur. Velayet annede değil dayıdadır.

Asabevi aile: Pederi ailenin bölünmesinden ortaya çıkan bir aile tipidir. Soy baba tarafından olan erkek akrabalarıdır. Asabevi aile davası, tesanütten doğmuştur. Bu sebeple kan, yalnız kan davası mücadelelerinde işe yarayan kadınları muhtevi değildir. Hatta asabeden olup da eli silah tutmayan çocukları da silahtan mahrum etmesi, bu tür ailenin doğrudan doğruya kan davası mücadelesinden doğduğunu gösterir. Maktulün diyetini alan onun sadece babası yahut kardeşleri değil, tüm asabedir, erkeklerdir. Diyeti vermek de yalnız yakın akrabaların borcu olmayıp, bütün asabenin borcudur. İntikam da yalnız katilden değil, onun asabesine mensup herhangi bir fertten alınabilir.

Asabevi aile bölününce üç aile tipi ortaya çık-

mıştır.

a) Biraderler arasında zevcelerin teaddüdü, b) Taksim görmemiş asabe, c) Pederşahi aile.

Biraderler arasında teaddüdü ezvac. (çok eşlilik): Bu evlilikte babanın mirası sadece büyük evlada kalır. Evlenmek selahiyeti de sadece büyük kardeşe aittir. Büyük kardeşler çok sayıda eş alabilir. Diğer kardeşler aile malından istifade ettikleri gibi büyük kardeşin zevcelerinden de faydalanabilirler. Hatta her biri zevcelerinden birini benimseye bilir. (Strabon'a dayanarak ileri sürüyor)

b) Taksime uğramayan aile: Bu ailede babadan kalan miras bölünmez. Bir dedenin torunları aynı evde otururlar ve aynı mutfaktan yemek yerler. Her erkek kendi adına evlenmek hakkına sahiptir.

c) Pederşahi aile: Taksim olunmamış asabenin (erkek akrabalar) malları umum asabe zümresine ait olduğu halde, bazı cemiyetlerde ile reisinin şahsi malı mahiyeti halini alır. O zaman aile reisine pederşahi denildiği gibi bu aileye de pederşahi aile denir. Bu ailenin reisi babadır, ailenin mallarına mutlak sahip olmakla kalmaz, aileye mensup bütün asabelerin, hatta kendi çocuklarının ve zevcelerinin bile söz hakkı yoktur. Bunların hayatları üzerinde istediği tasarrufu yapabilir, satabilir, öldürebilir. Eski Roma ve şimdiki Çin ailesi bu gruba girer.

3) Pederi aile: Buna pederî aile denmesi en başta baba bulunmasıyla ilgilidir. Ana-baba hukukça eşit olmakla birlikte birincilik babaya verilmiştir. Maderi aile ile pederi ailelerin birleşmesinden oluşmuştur. (Gökalp, s.120 vd.)

Ziya Gökalp, Türklerde görülen ailenin "pederi" ve "izdivaci aile" (evlenme yoluyla aile) tipine uygun olduğunu kaydetmektedir. Pederi ailede aile reisi babadır; fakat karı koca birbirine eşit haklara sahiptir. Baba anaya danışmadan bir karar veremez. Kızını bir başkasına veremez. Pederi ailede karı ve kocanın eşit haklara sahip olduğunu, erkek ailesi ve kadın ailesi aynı değerle itibar gördüklerini ifade etmektedir. Evlenme yoluyla kurulan ailelerde evlenen çiftler haklarını alarak baba ocağından ayrılmaktadır. "Bazı cemiyetlerde din pederi aileye (soy), sihir maderi aileye ait olmasından dolayı bu iki tip aile de yan yana yaşamak imkanına sahip olmuştur. Bu cemiyetlerde dinle sihir müsavi olduğu için pederi aile ile maderi aile birbirine müsavidir. Bu esasın neticeleri olmak üzere baba anaya, zevç zevçeye, amca dayıya, hala teyzeye, birader hemşireye, hülasa erkek kadına mü-

savidir. (eşittir) Türkler bu aileye soy derler. Pederi aile ailevi bir cumhuriyet olup, cumhuriyetin reisi baba, ana da reisesidir. Velayet, ikisi arasında müsterekti. Baba hiçbir vakit ananın muvafakati (izni, rızası) olmadan kızını bir erkeğe veremezdi. Aileye ait olan bütün işlerde ananın reyî alınırdı. Çocukların da hukukuna tecavüz olunmazdı. Bundan dolayı pederi aile pederşahi aileye hiç benzemez. Aralarında esaslı bir ayrılık vardır ki bu "eşitlik ve hürriyettir."

Pederi ailenin bölünmesinden izdivacı aile (küçük) ortaya çıkmıştır. İzdivacı ailede gerek güveyinin gerek gelinin babalarının ve analarının oturdukları evlerini terk ederek yeni bir ev kurmaları suretinde başlar. Eski Türklerde bu kaide mevcuttu." (Gökalp, Makaleler IX, s.122 vd.)

Türk toplumunda kadın her zaman erkeğinin yanı başında en büyük destekçisidir. Ümitsizliğe düştüğünde ümit kaynağı, şefkat, merhamet ve sevgi pınarı, ekmeğini yapan ve her fedakârlığı gösteren rakipsiz bir savaşçıdır. Savaş zamanlarında onlar de eşleriyle birlikte savaşır, ailenin onurunu korurlar.

Dede Korkut Hikâyelerinde aileye çok önem verilir. Baba, anne, oğul ilişkileri üzerine çok vurgu yapılır. Baba evde otoriteyi temsil eder. Töre gereği kendisine saygı duyulur, çatışmalar olsa bile babaya saygıda kusur edilmez. Onların görev ve sorumlulukları daha ağırdır. Risk alma, cesaret gösterme, oğullarını eğitme, obasını koruma, oğlunu evlendirme için gelin bulmak onların görevidir. Oğulları tehlikeye düştüğünde bey bile olsa onları selamete uğurlarlar. Evin annesi fedakârdır. Eşlerine ve çocuklarına çok bağlıdır. Kocaları aşağılansa bile saygıda kusur etmezler. Kocasına yol gösterir ve destek olur. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinde Bayındır Han'ın Dirse Han'ı verdiği ziyafette aşağılaması karşısında hanımı onu teselli eder; ziyafet vermesini ve adak dilemesini öğütler. Yine Dirse Han oğlunu öldürmek üzere ava gider, karşı oğlunun ilk avı olduğu için attan aygır deveden buğra kestiriyor, tepe gibi et yığdırıyor. Oğlunun ölüm haberi zerine Beyinden intikam almıyor ve oğlunu bulup tedavi ediyor, babasını affetmesini sağlıyor... (Ergin, s.79 vd.)

Hikâyelerde tek eşli bir evlilik yapılıyor. Kadın evleneceği zaman kocasından bir kahramanlık göstermesi beklenir. Kanğlı Kocaoglu Kan Turalı'nın Trabzon Tekfurunun kızı Selcen Hatun'u alabilmesi için ondan üç azı düşmanı yenmesi istenmiştir. Kan Turalı bu düşmanları yenemezse başından olacaktır. Sev-

diği kadın uğruna ölümü göze alan Kan Turalı üç düşmanın üçünü de yener ve onunla evlenir. (Editör: Hasan Abay, **Dede Korkut Kitabı Hanım Hey**, TOBB yay. S.223 vd.2014 ANKARA)

Dede korkut Hikayelerinde bazen ozan bazen de anlatıcı durumunda olan Dede Korkut, kadını dört grupta toplar.

İlki **"evin dayağı yani direği"** sop; olumlu bir kadın tipidir. Kırdan yabandan eve bir misafır gelse, kocası evde olmasa bile onu yedirir, içirir, ağırılar gönderir. O Ayşe, Fatma soyundandır. Onun bebekleri yetişsin, ocağına bunun gibi kız gelsin.

İkinci **solduran sop**; olumsuz kadın tipidir. Davranışlarıyla şikayetçidirler, görgüsüzdürler. Dede Korkut'a göre onlar "Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek yoğurt yer, tuka basa doyuncaya kadar yer, sonra da elini böğrüne koyarak bu evi harap olası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım pabuç yüzüm yaşmak görmedi. Ah n'olaydı bu öleydi birine daha varaydım, umduğumdan daha uygun olaydı." derler. Bunlar gibi kadınlardan bebek yetişmesin, bir erkeğin ocağına düşmesin. Ağgözlü ve nankördürler.

Üçüncü **dolduran sop**; olumsuz bir kadın modelidir. Onlar eylem ve davranışlarıyla sorumsuzdurlar. Yaygaracı ve suçlayıcıdır: "Dürtükleyince yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna çırpıştırır, dedikodu yapar, kapı dinlerler. Öğleye kadar gezerler, öğleden sonra evine gelir, görür ki kırsız köpek büyük dana evi birbirine katmış, tavuk kümesine, sığır damına dönmüş, komşusuna seslenir" Kız Zeliha, Zübeyde, Can kız, Ürüveyde Kutlu Melek ölmeğe gitmemiştim. Yatacak yerim gene bu harap olası idi. Nolaydı benim evime biraz bakaydınız. Komşu hakkı Tanrı hakkı diye söylerler. Dede Korkut onlar gibisinin bebekleri yetişmesin, kimsenin ocağına bunlar gibi kadın gelmesin diye dua eder.

Dördüncüsü ise "ne kadar dersin bayağı sop; kadınların en olumsuzudur. Eylem ve davranışlarıyla kocalarını rezil ederler. Uzak yabandan bir misafır gelse ve kocası evde olsa, "kalk ekmek getir yiyeğim dese, kadın şöyle der: Neyleyeyim bu yıkılası evde un yok, elek yok. Deve değirmenden gelmedi." Deyip elin arkasına vurup kocasının sözünü kulağına koymaz. Dede Korkut, "Ondan da sizi Allah saklasın, ocağınıza bunlar gibi kadın düşmesin." diye dua eder. **Ergin, Muharrem**

Prof. Dr, Dede Kokut Kitabı-I, s.76, -Dresten Tıpkı Basımında varak: 6-, Dil Tarih Kurumu, Ankara- 2009)

Eski Türklerde ailenin dört derecesi vardı: Boy, soy, törkün, bark.

Boy: Eski Oğuzlarda aile adı boy ismiydi. Avrupa'daki aile adlarının aksine, küçük isimden önce gelirdi. Salur Kazan, Büğdüz Emen, Kıyan Selçuk. İlk kelimeler boy adı, ikinci kelimeler daha küçük isimlerdir. Bununla beraber boy adının küçük addan sonra da geldiği olur. Yunus Emre'deki Emre kelimesinin Oğuz ilinin Emre (İmre) boyundan başka bir şey değildir.

Oğuzlarda her boyun bir damgası ve ongunu vardı. Oğuzlarda her boy sürüleriyle hazinelerini kendi damgalarıyla işaretlerlerdi. Yakutlarda boya sip adı verilir. Bu kelime Anadolu Türkçesinde sop adını almıştır. Yakutlarda sipin fertleri arasında ekonomik bir ortaklık vardır. Bir adam mensup bulunduğu sipin içinde istediği evde istediği saatlerde uyuyabilir. Demek ki bir ferdin kendi boyu içinde her evi kullanma yetkisi vardır. Toprak mülkiyeti sipe aittir. Küçük aileler bu ortak toprağı zuglara (bölüm, kısım) ayrıarak ekip biçerler. Mülkiyeti ortaktır. İcabında topraklar yeniden bölünebilir. Cengiz yasalarına göre kırkar evlik bir zümrede yılda dört evlenme lazımdı. Delikanlı fakir ise bu zümrelere para yardımı yapılarak evlenmeleri kolaylaştırılırdı. Her kırk evde dört evlenme olmazsa boy başları sorumlu tutulurdu.

Türklerde iki türlü akrabalık terimi vardır. Biri boya, yani seciye mahsustu. Her fert boy içinde kendisinden büyük olan bütün erkeklerle ıci, kendisinden büyük olan bütün kadınlara da aba derdi. Kendisinden daha küçük olan erkeklerle ini, küçük olan kızlara da sinkil adı verilir. Kendisiyle yaşıt olanlara da atı denilirdi.

Bu kelimeler daha sonraları birtakım değişikliklere uğradı. Oğuzlar ıci yerine ağa kelimesini, aba yerine abla kelimesini koydular. Atı kelimesi ata şeklini alarak farklı kavramları karşıladı. Boyun hem ana hem be baba boyu şekilleri vardır. (Mesela anne tarafından filan boydanım denir.) (Türkçülüğün esasları, s.149 vd.) Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan Süleyman Pervaneye gönderdiği bir mektupta ıci (ağabey) diye hitap etmektedir.

Soy: Törkün (küçük aile) zümresinin dışında kalan amca, dayı, amcazade, teyze, teyzezade, hala halazade, dede, nine gibi yan akrabaları ifade eder.

Eski Türklerde asalet sadece baba tarafından

gelmezdi. Ana tarafından da gelirdi. Bir adamın tam asil olabilmesi için hem ana hem de baba tarafından asil olması gerekirdi. Harzem'deki Türkmenlerde bir kız hem anası hem de babası Türkmen olmayan bir erkeğe varmaz. Çünkü bir adamın yalnız babasının Türkmen olması asil olmak için yeterli değildir. Tamamıyla asil olması için anasının da Türkmen olması lazımdır.

Sülalelerin teşekkülünden sonra da bu iki türlü asalet devam etti. Bu devirde baba tarafından prens olanlara **Tekin**, ana tarafından prens olanlara **İnal** unvanları verildi. Bir şehzadenin hakan olabilmesi için, onun hem tekin hem de inal olması gerekirdi. İran'ın Kaçar sülalesinde bu gelenek vardır. Eski Türklerde sülale içinde soyda büyük olan hükümdar olurdu. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde durum biraz farklıdır. Devlet adamları hangi şehzadeyi desteklerse o hükümdar olurdu. Ayrıca kardeşler melikliği kabul etmezler, saltanat için kıyasıya birbiriyle mücadele ederlerdi. Fatih dönemine kadar kardeşler arasında saltanat mücadelesi devam etti. I. Ahmet'ten sonra ailede en büyük olan hükümdar olmuştur. **(Osmanlı devletinde durum biraz değişiktir. Osman Bey, küçük kardeş olduğu halde ağabeyi Gündüz ve amcası... dururken Osman Bey hükümdar olmuştur. Fatih kanun namesinde tahta geçenlerin kardeşlerini öldürmesi için fetva çıkartmış, devlet adamları ve askerler kimi tutarsa o hükümdar olmuş ve diğer kardeşlerini öldürmüştür. I. Ahmet, çıkardığı bir kanunla ailede en büyük olan şehzade veya amca hükümdar olmuştur.)**

Kaşgarlı Mahmut'a göre bir ailede oturan asil aileye eski Türkler törkün derlermiş. Törküne ait akrabalık terimleri, boy içindeki akrabalık terimlerinin aksine olarak ferdi yakınlığı gösterir: Akan: baba, Öke: ana, er: koca, konçuy: karı, urul oğul: erkek evlat, kız oğul: kız evlat. Törkün Türklerde baba ocağı dediğimiz şeydir. İslamiyet'ten önceki anlayışta aile mabudu bu ocağa barındığı için bu ocağın hiç sönmemesi gerekir. Bundan dolayıdır ki büyük ve ortanca kardeş törkünü bıraktıktan sonra, törkünde ocak bekçisi olarak küçük kardeş kalırdı. Muayyen zamanlarda baba ocağında toplanılarak ecdada hümet ayinleri yapılırdı. Türkler yurt gibi ocağı da unutmazlardı. Yurttan ve ocaktan uzaklaşmakla beraber yurt ve ocak sevgisi onlarda kuvvetli bir bağlılık hükmünde idi. (Türkçülüğün esasları, s.152) İbrahim Kafes oğluna göre, eski Türklerde ölen erkek kardeşin dul kalan eşi ile kardeşin

veya dul kalan genç ve çocuksuz üvey anne ile kardeşin evlenmesi geleneği vardır. (Kafesoğlu, a.g.e., s. 123) Pederi ailede karı ve kocanın eşit haklara sahip olduğunu ve daha demokratik "İslamiyet'in kabulüyle birlikte üvey anne ile evlenme geleneği kaldırılmıştır. Ölen kardeşin eşi ile evlenme geleneği devam etmiştir. Bu gelenek küçük çocukların babasız kalmaması, yengenin beslenmesi, korunup kollanması adına bazı yörelerde hâlâ sürdürülmektedir. Bu tür evliliklerde mirasın aileden dışarı çıkmaması da bu evlilikler için önemli bir etkidir.

Kadınlarda yönetim.

Eski Türklerde karı ve koca eşit olduğu için yönetimde de eşit bir şekilde olurdu. Amme velayeti hakan ile hatununun her ikisinde ortak olarak tecelli ettiği için bir emirname yazıldığı zaman **hakan emrediyor ki** ibaresiyle başlarsa ona boyun eğilmezdi. Bir emrin kabul edilmesi için mutlaka **hakan ve hatun emrediyor ki** sözü ile başlaması lazımdı. Hakan tek başına bir elçiyi huzurunda kabul edemezdi. Elçiler ancak sağda hakan solda hatun oturduğu zamanda ikisinin birden huzuruna çıkarlardı. Şölenlerde, kengeşlerde (meclis), kurultaylarda, ibadetlerde ve ayinlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun da mutlaka hakanla birlikte bulunurdu. Hakanın hükümette ortağı olan kadına **Türkan** unvanı veriliirdi. Hatun, hakan sülalesine mensup bütün prenseslerin ortak unvanı idi. Türkan'ın da mutlaka hatunlardan olması lazım geldiğinden ona da sadece hatun denilebilirdi.

Eski Türklerde zevce yalnız bir tane olabiliirdi. Emperyalizm devrinde hakanların ve beylerin bu hakiki zevceden başka kuma adıyla başka illere mensup odalıkları da bulunabiliirdi. Fakat bu kumalar hakiki zevce mahiyetinde değildi. Türk töresi bunları resmen zevce tanımazdı. Kumaların çocukları öz annelerine anne diye hitap edemezler, teyze diye çağırırlardı. Anne hitabı yalnız babalarının hakiki zevcelerine söyleyebilirdi. Aynı zamanda kumaların çocukları mirasa da giremezlerdi. Kumaların oğulları babaları hakan olsa bile asla hakan olamazlardı. Kumaların hatunlardan farkı şudur ki kumalar hakanın kendi ilinden değildirlir. Hatun ise hakanın kendi ilindendi. Kuma Çin prenseslerinden ise konçuy adını alırdı. Konçuy diğer kumalardan önde gelirdi. Fakat konçuyların üstünde de hatun vardı. Moğol devride hatunlar da çoğalmaya başladı; fakat bunlardan sadece bir tanesi Türkan yani melike unvanını alırdı.

Eski Türklerde kadınlar savaşırdı. Binicilik,

silahşörlük, kahramanlık Türk erkekleri kadar Türk kadınlarında da vardı. Kadınlar doğru-
dan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali
ve sefir olabilirlerdi. Tomris Han, Süyünbike,
Raziye Hatun, Tuğrul Beyin eşi Türkan Ha-
tun, Süleyman Şah'ın eşi Hayme Hatun...
(Türkçülüğün Esasları, s.154 vd.)

Ziya Gökalp bu kaidenin töre olarak yaşaya-
gelmesini kâfi görmez. Bunun için kanunlaş-
ıp, anayasada yerini almasını istemektedir. Tıpkı
batıda olduğu gibi izdivacı ailenin modern ka-
nunlarla mukayyet olmasını ve müeyyit (güç-
lül) kılınmasını istemektedir. Ziya Gökalp'in
Türk ailesinin modernleşmesi hakkındaki fi-
kirleri 1926'da Medeni Kanun'un kabulüyle
hayat bulmuştur. Bu kanunla kadını erkek
eşit haklara sahip olmuş, mirasta eşiklik ilkesi
getirilmiş, kadınlara da boşanma hakkı veril-
miştir. Gökalp'in bu durumu görmeye ömrü
vefa etmemiştir, ama fikirleri Türk milleti ve
devleti için ışık olmuştur.

Askerlik eski Türklerde umumi bir seciye idi.
Kadınlar mala tasarruf ettikleri gibi, dirlıklere,
haslara, zeametlere de sahip olabilirlerdi. Os-
manlı devletinde kadın has ve zeamet gelirle-
riyle vakıf eserler vücuda getirmişlerdi.

Ahlak

Eski Türklerde cinsi ahlak çok yüksekti. Ya-
kutlar da eski Yunanlıların Venüs'üne karşılık
bir doğum tanrıçası vardır ki **Ayzt** adı verilir.
Bu tanrıça kadınlar doğuracağı zaman imdat-
larına yetişir, onların kolayca doğumalarına
yardım eder, üç gün lohusanın başucunda
bekledikten sonra maiyetindeki dere, tarla,
ağaç, çiçek perileriyle gökyüzünün üçüncü
katındaki sarayına geri dönerdi.

Doğum yapan kadınlarda Ayzt'ın hiç müsa-
maha etmeyen bir şartı vardır: İsmetini (na-
musunu) muhafaza etmek. Namusunu koru-
yamamış kadınlara ne kadar yalvarsalar da
kurbanlar adasalar da onlara yardım etmez.

Ayzt'a mahsus bir yaz bayramı vardır. Bu
bayramın sabahında evlerin her tarafı süpü-
rülür, son derece temiz ve süslü bir hale ge-
tirilir, her fert en güzel elbiselerini giyerler ve
yemeklerini yerlerdi. Herkesin yüzü mutlaka
neşeli, şen ve gülümser olurdu. Bu sırada Ak
Şaman elinde sazı ile gelir, dokuz genç kıza
dokuz delikanlı seçerek bunları ikişer ikişer
el ele tutturarak asker gibi dizer. Kendi sa-
zını çalarak onları semaya çıkıyormuş gibi ileri
doğru yürütür. Sazını çalarken Ayzt hakkın-
daki ilahileri terennüm eder. Bu estetik alay
güya üçüncü kat göğe geldikleri zaman, Ay-
zt'ın sarayını koruyan yasakçılar ellerinde gü-
müş kırbaçlar olduğu halde meydana çıkarlar.

Alay içinde ismetçe kusuru olanlar varsa geri
çevirerek diğerlerini Ayzt'ın sarayına gürme-
sine müsaade ederler. İşte ismetin bu dini
müeyyideleri, eski Türklerde cinsi ahlakın
yüksek olduğunu ve erkekle kadının bu ah-
lakla aynı derece mükellef olduğunu gösterir.

Eski Türk kadınları tamamıyla serbest ve hür
oldukları halde boş işlerle uğraşmazlardı. Ah-
lak-ı Alai kitabında yazıldığına göre Selçuklu
prenseslerinden birisi Kazvin şehrinin sahibi
idi. Her yıl ilkbaharda bu şehrin kenarına ge-
lerek yeşil bir çimenlikte otağını kurardı. Bir
yıl Kazvinliler şehre umumi lağım yaptırmak
üzere aralarında iane toplamışlardı. Lazım
gelen miktara ulaşması için biraz daha altına
ihtiyaçları vardı. Şehirli bu parayı da hanım
sultandan istemeye karar vererek ileri gelen-
lerden bir heyeti hanım sultanın huzuruna
gönderdiler. Otağın önünde bir sandalyeye
oturmuş olan Hanım Sultanın örgü örmekte
olduğunu gördüler. Hanım sultandan para
istemeye çekindiler ve geldiklerine pişman
oldular. Fakat hanım sultan tarafından göröl-
düklerinden, ister istemez sultanın huzuruna
geldiler ve ahalinin teklifini arz ettiler. Sultan
bütün masrafların kendisi tarafından verile-
ceğini belirterek, toplanan yardımların sahip-
lerine geri verilmesini istedi. Hazinesarını ça-
ğırarak lağımlar için lazım gelen bütün parayı
heyete teslim etti. Heyet içindeki bir ihtiyar,
sultana elindeki örgü işinden dolayı içlerinden
geçirdikleri haksız şüpheyi söyleyince Hanım
Sultan onlara şu cevabı verdi: Evet benim el
işiyi meşgul olduğumu görünce tüm İranlı-
lar şaşırıyor. Halbuki benim ailem içinde bütün
kadınlar daima el işiyi uğraşırlar. Biz sultan-
lar böyle el işleriyle uğraşmazsak ne ile meş-
gul olacağız. Havaiyat ile mi?.. (Türkçülüğün
Esasları, s. 157 vd.)

**Ziya Gökalp, kendi dönemindeki Türk ka-
dınları için şöyle bir tespitte bulunuyor:**

Bugün Türkler tamamıyla bu eski ahlakı kay-
betmişlerdir. İran ve Yunan medeniyetinin
tesiriyle (Arap Kültürünü de dahil edebiliriz.)
kadınlar esarete düşmüşler, hukukça aşağı
bir dereceye inmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin Batılaşma çalışmaları es-
nasında kız çocukları için mektepler ve sanat
ve öğretmen okulları açılmıştır. İttihat ve Te-
rakki Partisinin kuruluş nizamnamesinde ka-
dınlara pek çok hak tanınmıştır. Ama bunları
Ziya Gökalp yeterli görmez...

Başka milletler çağdaş medeniyete geçmek
için mazilerinden uzaklaşmaya mecburdur.
Halbuki Türklerin modern medeniyete gürme-
leri için yalnız eski mazilerine dönüp bakması

yeter. Eski Türklerde dinin zühdi ayinlerinden ve din inhisarcılığından azade bulunması Türkleri gerek kadınlar hakkında gerek diğer kavimler hakkında çok müsamahalı yapmıştı. Eski Yunanlıların medeniyette öğretmenleri İskitler, eski Keldanilerin Sümerler olduğu gibi eski Germenlerin de üstatları ve mürebbiyeleri Hunlar olmuştur. (s.158)

Türkler İslamiyet dairesine girdikten ve Ortadoğu toplumlarının adetlerinin etkisinde kalarak aile yapısı deforme oldu. Savaşçı ve demokratik kadınların yerini erkeklerden kaçan ve eve kapanan kadın modeli aldı.

Sonuç

Eski Türk toplumunda kadınlar da erkekler gibi savaşa katılır, askerlerin iaşesini, yaralarını tumar etmek, evini ve ocağını korumakla mükellefti. Toplu göçlerde her türlü hizmeti yaparlardı.

Eski Türk toplumunda ister kadın olsun ister erkek olsun son derece ahlaklı insanlardı. Yalan söylemek, başkalarını yanıltmak, hırsızlık yapmak, fesat çıkarmak, korkaklık, savaştan kaçmak gibi olaylar ayp sayılırdı. Bunlar utanç duyulacak fiillerdi.

Türklerin dilinde zinaya dair kelimeler bulamazsınız. Çünkü yapanlar en ağır cezaya çarptırılır ister evli ister bekar olsun her ikisi de öldürülürdü. Töre yazılı değil, yaptırım gücü yüksek olan sözlü kurallardı. Töre

hükümdar uygular, töreye uymazsa tahtan indirilirdi. Cengiz Han yasalarında zina yapan kadın ve erkek evli veya bekar olsun idam edilirdi. Hırsızlık yapan, zamanında borcunu ödemeyen kişilere fazladan ödeme yaptırılırdı. Bunu da yapmazsa idam edilirdi.

Ben Türk ailesinin eski Türk ailesi yapısına geri dönülmesini taraftarıyım. Evliliklerde baskı yapılmamalı, kız kendi eşini seçebilmesidir. Evliliklerin çıkar hesaplarından ziyade karşılıklı saygı, sevgi ve güven içinde demokratik bir şekilde yuva kumalarını, İslam ve Türk ahlakıyla sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinin bu günkü birçok problemin çözülmesinde yardımcı olacağına inanıyorum.

Ben Türk toplumun eski yapısını muhafaza etmekle birlikte kadının sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadi hayatın içinde yer almasını istiyorum. Bunu yaparken ailesini ihmal etmemesini, aileyi çekip çevirmesini, çocuklarına ve eşine karşı sadık, namuslu ve cesur olmasını istiyorum. Eskiden kadınlar iyi ata binerler, ok atarlar, kılıç kullanarak aile ve kendi namuslarını korurlardı. Günümüzde bunları hobi olarak yapmak, kendilerini korumak için dövüş tekniklerini öğrenmelerini ve çok iyi silah kullanmalarını tavsiye ediyorum. Zamanın ne göstereceği belli olmaz. İktisadi hayatta, kültürel hayatta yerini almasını temenni ediyorum.

GÜLİSTAN'IN GÖLGESİNDE

AHMET SEVGİ

نوشتہ است بر کور بہرام کور
کہ دست سخا بہ ز بازوی زور

Behrâm-ı Gûr'un mezar taşında "Cömertlik eli kuvvet pazısından iyidir" yazılmıştır.

(Şeyh Sâdî)

CÖMERTLİK ELİ

*Behram'ın mezar taşını oku ve ibret al,
Güçlü pazıdan kat kat üstündür cömert bir el.*

(Ahmet Sevgi)

ÖFKE TUZAĞI

Oxford Sözlüğü uzmanları, güncel olaylara dikkat çekmek amacıyla 2025 yılı için "rage bait" yani "öfke yemi ya da tuzağı" kelimesini önerdiler. Yaklaşık 40 binden fazla kişinin katıldığı oylama sonucunda yılın kelimesi seçildi. Türkçe "öfke yemi, öfke tuzağı, öfke kışkırtıcısı, öfke tetikleyicisi" gibi anlamlara gelen bu kavram, çevrimiçi etkileşimi artırmak için kasıtlı yapılan paylaşımlara atıf yapmaktadır. Peki insanları rahatsız eden bu olgu nedir? Oxford Sözlüğü "rage bait" kelimesini, öfke veya kızgınlığı tetiklemek amacıyla hazırlanan ve yayınlandığı ortamda izlenme ve etkileşimi artırmayı hedefleyen dijital içerik olarak açıklamaktadır. Yani kullanıcıların öfke, kızgınlık veya hoşnutsuzluğunu kışkırtmaya çalışan içerikler olmaktadır. Bu içeriklerin ana amacı izleyicileri sınırlendirerek web sitesinde veya ilgili sayfada uzun süreli kalmasını sağlamak, görünürlük ve etkileşimi artırmaktır.

Dijital içerik, çeşitli formatlarda hazırlanan ve internet üzerinden kullanıcılara sunulan yazı, haber, film, resim, grafik, şekil, video, ses, müzik, reklam gibi görsel, işitsel ve yazılı metinlerdir. Bunların amacı hedef kitleye ulaşmak, kullanıcıları etkilemek, markanın mesajını iletmek bir ürün ya da hizmeti tanıtmaktır. Oxford Sözlüğü'ne göre "öfke kışkırtıcı içerik" diğer içeriklerden farklıdır. Bu içerikler belirli bir web sayfasına veya sosyal medya hesabına giriş veya etkileşimi artırmak için yayınlanan sinir bozucu, kışkırtıcı, öfke veya kızgınlık uyandırıcı nitelikli içeriklerdir. İnternet kullanıcılarını sınırlendirmek amacıyla şok edici veya saldırgan nitelikli ifadeler, video ve fotoğraflar kullanılmaktadır. Bu içerikler tıklanma sayısını artırmak ve videoyu yayınlayan kişiye daha fazla görünürlük kazandırmaktadır.

İnternet ortamında tıklama tuzakları yaygın uygulamalardan biridir. Eskiden tıklamalar merak uyandırarak dikkat çekmeyi amaçlıyordu. Günümüzde bu durum köklü değişime uğramış bulunmaktadır. Yeni tıklama tuzakları kullanıcının duygularını etkileyerek ele geçirmeye ve öfkeyi artırmaya yöneliktir. Bu nedenle öfke tuzağı ile tıklama tuzağı birbirine karıştırılmamalıdır. Her iki kavramda da "tuzak" bulunmakta fakat kullanıcıların dik-

**PROF. DR.
FİRDEVS
GÜNEŞ**

katini çekmek için kullanılan yöntemler farklı olmaktadır. Tıklama tuzağı, bir içeriği daha etkileyici göstermek, merak uyandırmak, şok ve gerilim yaratmak için yanıltıcı reklamlar kullanmayı veya gerçeği değiştirerek sunmayı içermektedir. Oysa öfke tuzağı içeriklerde sadece öfke ve kızgınlık uyandırmaya odaklanmaktadır. Her ikisi de tıklama sayısını artırmayı amaçlamakta ancak biri merak, öbürü öfkeyi merkeze almaktadır.

Amaçları: Öfke tuzağının üç temel amacı bulunmaktadır. Birincisi etkileşim sağlama, ikincisi görünürlüğü artırma, üçüncüsü ise öfkeden para kazanmadır.

Etkileşim sağlama: İçerik hazırlayıcılar, duygusal tepkilere neden olan yayınların yorumlanma, paylaşılma ve beğenilme olasılığının daha yüksek olduğunu bilmektedirler. Bu tür içeriklerin yayınlandığı Web siteler daha fazla kullanıcı çekmekte, daha çok katılım olmakta, ilgili içerik yoğun izlenmekte ve paylaşılmaktadır.

Görünürlüğü artırma: Öfke tetikleyici bir gönderi ne kadar çok tepki alırsa, kullanıcıların haber akışlarında görünme olasılığı o kadar artmaktadır. Bu durum ilgili içeriğin hızla yayıldığını ya da viral olduğunu, binlerce kişiyi çektiğini, izlendiğini veya beğeni aldığını göstermektedir. İçerik üreticileri için bu önemli bir başarıdır. Çünkü internet ortamında çok sayıda içerik üretilmekte ve dev yığınlar oluşmaktadır. Örneğin Domo'nun 2023 yılı Data Never Sleeps 1.1 Raporuna göre Instagram'da dakikada 694 bin mesaj iletilmekte, X (eski adıyla Twitter'da) 360 bin tweet atılmakta, Facebook'ta dakikada 4 milyon beğeni yapılmakta, Whatsapp'ta her dakikada 41.6 milyon mesaj gönderilmekte, LinkedIn'de dakikada 6.060 kişi özgeçmiş yayınlamaktadır. İnternet kullanıcıları günde yaklaşık 28 milyar fotoğrafı çevrimiçi depolamakta, TikTok kullanıcıları günlük yaklaşık 490.000 video yüklemektedir (Domo,2023). Bu kadar çok içerik arasında bazılarının defalarca izlenmesi

ya da viral olması içerik üreticileri için önemli olmaktadır.

Para Kazanma: Günümüzde öfke yemi sadece bir içerik stratejisi değil, aynı zamanda para kazanma için de bir fırsat olmaktadır. Yani insanların öfkesinden, sinirinden para kazanma yöntemidir. Basındaki açıklamalara göre, bazı içerik üreticileri bir videodan her 1 milyon görüntüleme başına 20 ila 50 dolar kazanmaktadır. Bin aboneye ulaşan içerik üreticileri videolardan reklam geliri elde etmekte ve sponsor bulmaktadır. Ayrıca takipçi sayısı artmakta ve daha fazla kazanç sağlamaktadır.

Öfke kışkırtıcılığını daha iyi anlatmak için bazı somut örnekler vermek gerekmektedir. Örneğin "Çocukların ekranlarda oynamasına izin veren ebeveynler sorumsuz!" gibi dikkat çekici bir başlık ve yazı, anında tepki verilecek şekilde tasarlanmıştır. Okuyanlar hemen yorum yapmak ve bakış açılarını paylaşmak için kendilerinde baskı hissedeceklerdir. Böylece sert tartışmalara yol açacaktır. Bazı öfke kışkırtıcı başlıklar şöyledir; "O ünlü korkunç bir şey yaptı! Hala bu filmleri izliyorsanız gerçekten aptalsınız! Günümüz gençleri 20 yıl öncekilere daha tembel! Elektrikli otomobiller çevreyi fena kirletiyor. Çocukların video oyunları oynamasına izin veren aileler canavar yetiştiriyor!

Etkileri: Öfke herkes tarafından iyi bilinen psikolojik bir tepkidir. Öfke ve hayal kırıklığı, insanları tepki vermeye iten güçlü duygulardır. İnsanlar kendilerini rahatsız eden bir resim ya da yazı ile karşılaştıklarında hemen tepkilerini ifade etmekte ve paylaşmaktadır. İçerik oluşturucular bu durumu hararetli tartışmalar üretmek ve yayınlarının görünürlüğünü artırmak için kullanmaktadır. Bu tür içerikler sosyal medya kullanıcılarının davranışlarını

ve duygusal tepkilerini şekillendiren önemli bir unsur olmaktadır. Bazı olumsuz etkileri şöyledir:

Ruh sağlığını etkiler. Öfke ve kızgınlık uyandıran içerikleri sürekli izleyen kullanıcılarda stres, endişe ve duygusal yorgunluk artabilir, zihinsel sağlık bozulabilir. Bu tür içerikler yüzünden kullanıcılar akıllı ve sağlıklı düşünmek, mantıklı davranmak yerine düşünmeden harekete geçebilir. İnsanların bilgilenme, iletişim, öğrenme ve gelişim için kullanılması gereken sosyal ağlar, öfke tuzakları nedeniyle olumsuzluk ortamı haline gelebilir.

Görüşleri kutuplaştırır: Öfke kışkırtıcısı içeriklerin olumsuz bir etkisi de görüş farklarını derinleştirmesidir. İnsanları tartışmalı konularda tavır almaya teşvik ederek, öfke karşıtı kamplar oluşturabilir ve yapıcı iletişim gidecek bozulur. Tartışmalar yeni tartışmalara dönüşür, herkes diğerini dinlemeden nokta koymaya çalışır. Bu durum nitelikli bir değişimi baltalar ve önyargıları güçlendirebilir. Bu durum uç noktadaki görüşlerin belirginleşmesine yol açabilir.

İçerik kalitesini bozar: Öfke kışkırtıcısı içerikler sosyal ağlardaki genel içerik kalitesinin bozulmasına neden olur. Öfke yemi, zenginleştirici ve bilgilendirici tartışmaları teşvik etmek yerine, gerilim ve şoku tercih eder. Bu durum, önyargılı veya yanıltıcı bilgilerin çoğalmasına yol açabilir ve kullanıcıların zamanla kaliteli içerik bulmasını zorlaştırabilir. Sonuç olarak öfke insanların tutum ve davranışlarını olumsuz yönlendiren bir duygudur. Bu duygunun olumsuz davranışlar sonrası pişmanlık yaşatan bedeli vardır. Zihinsel sağlık açısından öfke veya şok uyandıran içeriklerden, gönderilerden ve iletişimlerden olabildiğince uzak durulmalıdır.

ACZİMİN GİRYESİ

**Ahmet
Sevgi**

HAYATI ANLAMAK

*Hayat; sema ile zemin arasında gelip giden bir sarkaçtır,
Bilmem ki onu anlamak için çözülmesi gereken sır kaçtır?
(Ahmet Sevgi)*